

SİKKELER IŞIĞINDA II. SÜLEYMANŞAH'IN GERÇEK TAHTA ÇIKIŞ TARİHİ

Kamil ERON*

Tarihi kaynaklarda II.Süleyman Şah'ın tahta çıkış tarihi H. 7 Zilkade 592 olarak yazmaktadır. Fakat bu tarihin doğru olması nümismatik açısından incelendiğinde pek mümkün görülmemektedir. Bunun nedenlerini şu şekilde sıralayabiliriz;

1- H. 593 – 594 ve 595 Konya darplı I. Keyhüsrev dirhemlerinin varlığı. (H. 592 yılında yapılan anlaşma¹ ile Konya'yı II. Süleyman Şah'a bıraktığı kabul edilirse bu kesinlikle imkansızdır.)

2- H. 593-594 Kayseri darplı Kutbettin Melikşah dirhemleri. (Melikşah'ın Kayseri meliki olduğu dönemde II. Süleyman Şah sultan olamazdı çünkü Süleyman Şah Melikşah'ın ölümünden sonra O'na ait bölgeleri fethetmiş ve uzun bir süre de sefere çıkmamıştı.²

3- Mehmet Çayırdağ'ın makalesine göre³, H. 594 yılında hâla melik unvanını kullanmaktaydı.

Şimdi size bu nedenler ışığında II. Süleyman Şah'ın sultan olduğu zamana kadar geçen olayları kısaca anlatmaya çalışacağım. H. 550 yılında I. Mesud'un ölümüyle tahta geçen II. Kılıçarslan H. 584 yılına kadar ülkesini başarı ile yönetmiş ve Anadolu Selçuklu devletinin önemli bir sultanı olmayı başarmıştır. Bu dönemde artık sefere çıkamayacak kadar yaşlandığı için ülkesini 11 oğlu arasında paylaşmıştır.⁴

1. Kutbeddin Melikşah, Sivas ve Aksaray.
2. Rükneddin Süleymanşah, Tokat ve havalisi.
3. Nureddin Sultaşah, Kayseri.
4. Mugiseddin Tuğrulşah , Elbistan.

* Tekstil Mühendisi, Sikke koleksiyoncusu ve araştırmacı

¹ Selim Kaya, "I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi"

Ankara 2006, s.60-61

² Selim Kaya, age., s.57

³ Mehmet Çayırdağ, "Niksar-Tokat- Gümenek ve Kayseri-Palas'ta Üç Kitabe" **Bellekten**, Ankara 1993, C.LVII, sa. 218, s.81

⁴ Selim Kaya, age., s.18

5. Muizzeddin Kayserşah, Malatya.
6. Muhiyüddin Mesud, Ankara, Çankırı, Kastamonu ve Eskişehir.
7. Gıyaseddin Keyhüsrev, Uluborlu ve Kütahya.
8. Nasıreddin Berkyarukşah, Niksar ve Koyluhisar.
9. Nizameddin Argunşah, Amasya.
10. Arslanşah, Niğde.
11. Sencerşah, Ereğli'ye melik tayin edildiler.

Kendisi de Konya'da metbu büyük sultan olarak hüküm sürmeye devam etti. Ancak daha sonraki yıllarda oğulları arasında saltanat mücadelesi başladı. Saltanatın kendisine ait olduğunu savunan en büyük oğlu Kutbeddin Melikşah, etrafına topladığı Türkmenler ile kardeşler içindeki en güçlü orduya sahipti. Vezirler ve devlet erkani Melikşah'ı sultanlık için uygun görmüyorlardı. Talepleri yerine getirilmeyen Melikşah'ın ordusuyla Sultan II. Kılıçarslan'ın orduları H. 584 (M. 1188) yılında Kayseri de karşı karşıya geldiler ve Melikşah Sivas'a çekilmek zorunda kaldı. Kendisine her zaman karşı olan vezir İhtiyareddin Hasan'ı öldürttüktan sonra Melikşah, babasının yanındaki ve kendisine muhalif olan diğer emirleri de öldürttü. Bundan sonra H. 587 yılında Konya'ya saldırdı ve kendisini zorla sultan ilan ettirdi.⁵ Bu tarih farklı kaynaklarda değişik olarak yazmaktadır. Fakat yine nümismatik biliminin ışığı altında bunun H. 587 (M. 1191) olması gerektiğini söyleyebiliriz. Çünkü II. Kılıçarslan'ın bilinen H. 587 tarihli herhangi bir dirhemi bulunmamaktadır. H. 580'den H. 586'ya kadar devam eden ve H. 588 ve H. 589 tarihli dirhemleri vardır.

Melikşah sultan olduktan sonra, öncelikle melik olan diğer kardeşlerinin üzerine gitti. Önce Malatya meliki olan Mugizeddin Kayserşah'ın üzerine yürüdü; fakat kardeşinin Selahaddin Eyyubi'den yardım istemesi üzerine H. 587 (M. 1191)'de geri çekilmek zorunda kaldı. Daha sonra yanına babası II. Kılıçarslan'ı da zorla alarak Kayseri meliki Nureddin Sultanşah üzerine yürüdü fakat kuşatma sırasında II. Kılıçarslan Melikşah'ın yanından kurtularak oğlu Sultanşah'ın yanına sığındı. II. Kılıçarslan'ın yokluğundan dolayı Kayseri muhasarasında başarılı olamayan Melikşah Konya ve Aksaray taraflarına çekildi.⁶

Oğlu Sultanşah'ın da yanında istediği ortamı bulamayan II. Kılıçarslan, diğer oğullarının yanına gitmiş ve her birini ziyaret edip onca yılın tecrübesiyle kendisine uygun veliahtı aramıştır. Sonuçta en küçük oğlu I. Keyhüsrev'i veliaht olarak ilan etmiştir. Bu karar, diğer kardeşleri

⁵ Selim Kaya, age., s.37

⁶ Selim Kaya, age., s.37-38

huzursuz etmiş ve hepsini II. Süleymanşah'ın yanında I. Keyhüsrev'e karşı birleştirmiştir. Fakat Süleymanşah babasına ve devlet büyüklerine karşı gelmenin çok akıllıca olmayacağını düşünüp bir süre beklemenin doğru olacağı kararına varmıştı. II. Kılıçarslan, veliahtı I. Keyhüsrev ile birlikte Konya'ya ve Melikşah'ın üzerine yürüdü. Konya halkının da büyük desteği sayesinde Melikşah'ın Aksaray'a kaçmasını sağladı. Daha sonra II. Kılıçarslan ve I. Keyhüsrev, Kutbeddin'i takiben Aksaray'ı kuşattı. Ancak bu kuşatma esnasında II. Kılıçarslan hastalandı ve H. 15 Şaban 588 (M. 26 Ağustos 1192) de Konya'ya dönerken vefat etti.⁷

II. Kılıçarslan'ın ölümü üzerine I. Keyhüsrev, tahta oturdu ve Türkiye Selçuklu Sultanı oldu. I. Keyhüsrev'in saltanatı genel olarak kardeşleri tarafından kabul edilmemekte ve sultan olarak tanınmamakla beraber o döneme ait sikke ve kitabeler, melik ağabeylerin saltanat hukuk ve geleneklerini çiğnemediklerini, sultan ünvanını kullanmadıklarını, meşruiyet hukukuna bağlı kaldıklarını ortaya koyar. Bu sebeple I. Keyhüsrev saltanatının ilk yıllarında ünvanını paylaşmaya yönelik bir rekabet ve muhalefet ile karşılaşmadı. Fakat bir sultan olarak kardeşlerinin hiçbirine kendi hakimiyetini de kabul ettiremedi. Melik kardeşler kendi hakimiyet alanlarında tam bağımsız olarak hareket edip sikke kestirdiler. Büyük kardeş Melikşah bir hile ile kardeşi Kayseri meliki Nureddin Sultanşah'ı öldürterek Kayseri'ye H. 593 yılında hakim oldu. Fakat H. 594 yılında Melikşah'ın hastalanarak ölmesi sonucu Süleymanşah bu bölgeleri de hakimiyet alanına katarak gücüne güç kattı. Süleymanşah Kayseri'yi aldıktan sonra diğer melik kardeşleri Nasıreddin, Berkyarukşah, Nizameddin ve Argunşah'ın üzerine gitti. Önce Berkyarukşah'ın elinden Niksar'ı sonra da Argunşah'ın elinden Amasya'yı aldı. Bu olay Niksar kalesi üzerinde bulunan H. 15 Zilhicce 594 tarihli kitabe ile de teyit edilmektedir.⁸ Kitabede ilginç olan Süleymanşah'ın ünvanıdır. Çünkü bu tarihte ünvanı hâla "*ed-devlete ved'din*" olarak yazılmakta, yani meliklere verilen ünvanı kullanmaktadır. Bu da bize Kutbeddin Melikşah'ın, bu tarihten önce, H. 594 senesi içinde öldüğünü kanıtlamaktadır.

⁷ Selim Kaya, age., s.42

⁸ Mehmet Çayırdağ, agm., s.81



Kutbeddin Melikşah'ın 593 Kayseri darplı dirhemi.(Yılmaz İzmirli⁹ Katalog No: 42, Ağır.: 2,82 gr. Çap: 22 mm.)

Ön Yüzü: Erselehu bi'l hak ebu'l feth Melikşah bin Kılıç Arslan, etrafında Bismillah duribe haza el-dirhem bi-Kayseriyye sene selas ve tis'in ve hamse mie.

Arka Yüzü: Kelime-i Tevhid el-nasır lidinallah emir'ül müminin, etrafında Erselehu bi'l hüda ve din'il hakkı liyüzhirehü ali eddin velev kerihel müşrikün.

Kutbeddin Melikşah'ın H. 594 Kayseri darplı sikkesinin resmini temin etmek mümkün olamadı. Söz konusu sikke Sotheby's İslâm Sikkeleri Müzayedesinde 17 Nisan 1984 yılında 89 numaralı sikke olarak satılmıştır.

Süleymanşah bu fetihleri de yapınca Ankara meliki Muhiyüddin Mesud başta olmak üzere diğer kardeşlerine metbuluğunu kabul ettirdi. Tokat, Sivas, Aksaray, Amasya, Niksar ve Kayseri bölgelerini elinde tutmaktaydı. I. Keyhüsrev'e muhalif olan diğer kardeşleri, kuvvetleri ile etrafında toplandılar. Meydana gelen büyük ordu Aksaray'dan Konya üzerine yürüyerek şehri kuşattı. Aksarayî kuşatmanın bir ay devam ettiğini belirtmiştir. Anonim Selçuknâme'de ise Süleymanşah'ın ramazan bayramı günü 1 Şevval'de Konya'ya geldiğini ve 7 Zilkade günü muhasaranın şiddetlendiğini ve bu süre zarfında zorda kalan Konya ileri gelenlerinin iki kardeş arasına girerek arabuluculuk yapıp kardeş kanı akmasını

⁹Yılmaz İzmirli'nin hazırladığı ve basım aşamasında olan "*Anadolu Selçuklu Devleti Sikkeleri*" adlı kitabında yer almasına rağmen, makalemin içerik olarak güçlenmesi amacıyla tarafımdan kullanılmasına anlayış göstermiştir. Bu duyarlılığından ötürü kendisine teşekkür ederim.

önlediklerini ve 7 Zilkade Salı günü I. Keyhüsrev'in gece yarısı Konya'yı terk ettiğini yazar. Diğer kaynaklarda bu olay tarih verilmeden yazılmıştır. Anonim Selçuknâme'deki 7 Zilkade'nin Salı gününe rastladığına dair bilgi bu olayın H. 595 yılı Zilkade ayında meydana geldiğini göstermektedir.¹⁰.



I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in H. 592 Konya darplı dirhemi. (Kamil Eron Koleksiyonu Env. No: 2158, Ağırl.: 2,66 gr., Çap: 24 mm.)

Ön Yüzü: La ilahe illallah vahde la şerikeleh el-nasır lidinallah emir'ül müminin, etrafında duribe haza el-dirhem bi-Konya

Arka Yüzü: Muhammed resul Allah Es-sultan'ül muazzam Keyhüsrev bin Kılıç Arslan, etrafında sene isna ve tis'in ve hamse mie

¹⁰ Selim Kaya, age., s.63'de "Anonim Selçuknâme'deki 7 Zilkade'nin Salı gününe rastladığına dair bilgi bu olayın 592 yılı Zilkade ayında meydana geldiğini göstermektedir. Çünkü 7 Zilkade 593 Pazar gününe rastlamaktadır. Keyhüsrev adına 592'de Konya'da, Süleymanşah adına da 593'te Konya ve Aksaray'da kesilmiş sikkeler de buna delil teşkil eder. Bundan sonra Anonim Selçuknâme'nin kaydına dayanarak Süleymanşah'ın 8 Zilkade 592 (3 Ekim 1196) günü Konya'ya girdiği, yeni sultan olarak tahta çıktığı söylenebilir." bilgileri yer almaktadır.



I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in H. 593 Konya darplı dirhemi. (Kamil Eron Koleksiyonu Env. No: 2423, Ağır.: 2,76 gr., Çap: 24 mm.)

Ön Yüzü: La ilahe illallah vahde la şerikeleh el-nasır lidinallah emir'ül müminin, etrafında duribe haza el-dirhem bi-Konya

Arka Yüzü: Muhammed resul Allah Es-sultan'ül muazzam Keyhüsrev bin Kılıç Arslan, etrafında sene selas ve tis'in ve hamse mie



I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in H. 594 Konya darplı dirhemi. (Yılmaz İzmirlier Katalog No: 34, Ağır.: 2.82 gr., Çap: 24 mm.)

Ön Yüzü: La ilahe illallah vahde la şerikeleh el-nasır lidinallah emir'ül müminin, etrafında duribe haza el-dirhem bi-Konya

Arka Yüzü: Muhammed resul Allah Es-sultan'ül muazzam Keyhüsrev bin Kılıç Arslan, etrafında sene erba'a ve tis'in ve hamse mie



I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in H. 595 Konya darplı dirhemi. (Yılmaz İzmirlier Katalog No: 35, Ağır.: 2,64 gr., Çap: 24 mm.)

Ön Yüzü: La ilahe illallah vahde la şerikeleh el-nasır lidinallah emir'ül müminin, etrafında duribe haza el-dirhem bi-Konya

Arka Yüzü: Muhammed resul Allah Es-sultan'ül muazzam Keyhüsrev bin Kılıç Arslan, etrafında sene hamse ve tis'in ve hamse mie

Tarih kitaplarında sikkeler hakkında en önemli kaynak olarak gösterilen İstanbul Arkeoloji Müzesi envanterine kayıtlı H. 593 tarihi okunan Konya ve Aksaray darplı sikkelerin de tarihlerinin yanlış değerlendirildiği ve H. 596 olmaları gerektiğini de aşağıda bilgilerinize sunuyorum.



II. Süleymanşah H. 596 Aksaray darplı dirhemi. (İstanbul Arkeoloji Müzesi Env. No: 1074, Ağırl.: 2,92gr , Çap: 23mm.) Ahmed Tevhid'in H. 593 tarihli olarak okuduğu sikke.

Ön Yüzü: Elinde teber tutan başı haleli atlı süvari tasviri sağa doğru, etrafında Kelime-i Tevhid sallallahü aleyhe el-nasır lidinallah emir'ül müminin

Arka Yüzü: hamse mie Es-sultan'ül kahhar abu'l feth Süleyman bin Kılıç Arslan nasır emir'ül müminin, etrafında Erselehu bi'l hüda ve din'il hakkı liyüzhirehü ali eddin kele duribe bi-medine Aksara sene sitte tis'in



II. Süleymanşah H. 596 Aksaray darplı dirhemi. Ahmed Tevhid'in yayınladığı sikke ile aynı kalptan çıkmış bir başka örnek. (Özel koleksiyon)

Ön Yüzü: Elinde teber tutan başı haleli atlı süvari tasviri sağa doğru, etrafında Kelime-i Tevhid sallallahü aleyhe el-nasır lidinallah emir'ül müminin

Arka Yüzü: hamse mie Es-sultan'ül kahhar abu'l feth Süleyman bin Kılıç Arslan nasır emir'ül müminin, etrafında Erselehu bi'l hüda ve din'il hakkı liyüzhirehü ali eddin kele duribe bi-medine Aksara sene sitte tis'in



II. Süleymanşah H. 596 Konya darplı dirhemi. (İstanbul Arkeoloji Müzesi Env. No: 1076, Ağırl.: 2,80gr , Çap: 23mm.) Ahmed Tevhid'in H. 593 tarihli olarak okuduğu sikke.

Ön Yüzü: Elinde teber tutan atlı süvari tasviri sağa doğru, etrafında Kelime-i Tevhid sallallahü aleyhe el-nasır lidinallah emir'ül müminin

Arka Yüzü: hamse mie Es-sultan'ül kahhar ebu'l feth Süleyman bin Kılıç Arslan nasır emir'ül müminin, etrafında Erselehu bi'l hüda ve din'il hakkı liyüzhirehü ali eddin kele duribe bi-Konya sene sitte tis'in

II. Süleymanşah tahta geçtiğinde ilk olarak H. 596 (M. 1199) yılında Selçuklularının iç meseleleri ile uğraşmasını fırsat bilerek topraklarını genişletmeye çalışan Ermeni kralı II. Leon'un üzerine sefere çıktı. Çünkü II. Leon bu sıralarda Ereğli kalesini ele geçirmiş ve Kayseri'yi kuşatmıştı.(Bu olaylar sırasında Ereğli meliki Sencerşah'ın ve Niğde Melik'i Arslanşah'ın hiçbir kaynakta adları geçmediği için öldüklerini düşünüyorum.) Bu sefer sonucunda Ermenilerin işgal ettiği bölgeler kurtarılmış ve Ermenilerce Selçuklu Sultanı Süleymanşah metbu tanınmıştır.

Süleymanşah Anadolu ile ilgilenirken bölgedeki diğer devletlerde meydana gelen gelişmeleri de takip etmiştir. İbnü'l Esir'in bildirdiğine göre Amid ve Hısn-ı Keyfa Artuklu hükümdarı olan II. Sökmen'in erkek çocuğu yoktu ve devleti kardeşi Mahmud'a bırakmak istemiyordu. II. Sökmen ölümünden önce kardeşini Harput'a göndermiş ve kölesi Ayaz'ı hem damadı hem de veliaht yapmıştı. II. Sökmen'in ölümünden sonra başa geçen Ayaz, vezirler ve beyler tarafından sevilmediği için bir iki gün süren hükümdarlığı sonunda Mahmud'un Amid'e gelmesi ile hapse atıldı. II. Süleymanşah Ayaz'ın idarecilik kabiliyeti, çalışkanlığı ve imar

faaliyetlerindeki gayretleri sebebiyle değerli bir kişi olduğunu düşündü ve Diyarbakır Artukluları'na rica ederek serbest bırakılmasını ve Selçuklu memleketine gelmesini sağladı. (H. 597)

Bu bölümü nakletmemdeki sebep I. Keyhüsrev Konya'yı 7 Zilkade H. 595'te terk ettikten sonra önce Ermeni kralı II. Leon'u ziyaret etti. Burada 1 ay kadar kaldıktan sonra Elbistan meliki olan ağabeyi Tuğrulşah'ın memleketi Elbistan'a gitti. Burada da fazla kalamayan Keyhüsrev 1 ay içinde ayrılarak Malatya meliki Kayserşah'ın yanına gitti. Burada da bir süre kalan Keyhüsrev Halep'e giderek Eyyubilerden destek almak istedi. Fakat kendi iç çekişmelerinin olması ve Süleymanşah'tan çekinmesi dolayısıyla El-Melikü'z-Zahir Keyhüsrev'e destek olmadı. Bir sürede burada kalan Keyhüsrev daha sonra Diyarbakır'a gitti. İbn-i Bibi'ye göre, burada kendisini Melik Salih karşıladı ve aynı zamanda Melik Salih'in Keyhüsrev'in eniştesi olduğunu zikreder. Ancak İbn-i Bibi'nin verdiği bilgilerde çelişkiler mevcuttur. II. Kılıçarslan'ın damadı ve Keyhüsrev'in de eniştesi olan kişi Hısnıkeyfa ve Diyarbakır Hükümdarı Kara arslan oğlu Nureddin Muhammed'dir. İbn-i Bibi tarafından Melik Salih olarak zikredilen kişi ise muhtemelen onun oğlu Nasıreddin Mahmud'dur ve tahta çıkışı da H. 597 yılıdır. Bu da bize H. 7 Zilkade 595 yılında Konya'dan ayrılıp yaklaşık 2000 km. yol katedip Diyarbakır'a vardığında yıllardan H. 597 olduğunu kanıtlar.

Bugün Kayseri Müzesi'nde bulunan (1539-1543 Env. No'lu) iki parçaya ayrılmış kitabede 7 recep 594 Cuma günü (15 Mayıs 1198) itibari ile II. Süleymanşah sultan olarak nitelendirilmektedir. Ancak; Niksar Kalesi kitabesinde ise (şu anda Tokat Müzesinde bulunmaktadır.) H. 594 yılı Zilhicce ayının ortalarında (17 Ekim 1198) II. Süleymanşah melik olarak nitelendirilmektedir. Bu iki kitabenin okunuşunun birisinde yanlışlık olmalı çünkü mayıs ayında sultan olan bir kişinin aynı yılın ekim ayında melik olması teknik olarak mümkün değildir.

Sonuç olarak II. Süleymanşah, H. 594 yılında ağabeyi Kutbeddin Melikşah'ın ölümünden sonra Kayseri'yi almış ve kendisini sultan ilan etmiştir. Fakat kendisini yeterince kuvvetli görmediği için H. 595 yılına kadar beklemiş ve güç toplamıştır. Daha sonra H. 1 Şevval 595 tarihinde Konya önlerine gelerek şehri kuşatmış ve bu kuşatma sonucunda H. 7 Zilkade 595 tarihinde kardeşi I. Keyhüsrev şehri terk edip tahtı ağabeyi II. Süleymanşah'a bırakmıştır.